

Hvorfor er humaniora ikke samfundsvidenskab?

Et forsvar for tværvidevidenskab indenfor humanvidenskaben

Af Gunnar Lind Haase Svendsen, lektor, Institut for Forskning og Udvikling i Landdistrikter, Syddansk Universitet, Esbjerg

»Hvis du vil gøre en tyv ærlig, så stol på ham«
(Spansk ordsprog)

1. Indledning

Hvorfor er humaniora egentlig ikke samfundsvidenskab? Når man tænker efter, er det jo i grunden en mærkværdig skelnen: Det 'menneskelige' overfor det 'samfundsmæssige'. Der er i høj grad tale om en kunstig dikotomi, eftersom det menneskelige ikke kan eksistere uden det samfundsmæssige og vice versa. I denne artikel vil jeg argumentere for, at de to samfundsvidenskabelige universer, der har manifesteret sig i to separate fakulteter, skiller det uadskillelige.¹

Artiklen falder i tre dele. Først vil jeg gennemgå den efter min opfattelse kunstige skelnen mellem økonomiske og ikke-økonomiske (kulturelle) studier, der kan ses som en *raison d'être* bag opdelingen i samfundsvidenskab og humaniora. Dette fører frem til artiklens hovedbidrag i form af et forsvar for en tværvidevidenskabelig tænkning, der formår at genetablere koblingen mellem økonomi og kultur.² I sidste del vil jeg komme ind på tillid som en samfundøkonomisk faktor – som et konkret eksempel på vigtigheden af at samtænke økonomi og kultur.

2. Økonomi og ikke-økonomi

For en såkaldt 'humanist' som mig er det sælsomt at læse Velfærdskommissionens slutrapport (Velfærdskommissionen 2005). Ordet 'kultur' forekommer tre gange – den ene gang perifert, de andre to gange om danske studerendes forsinkelseskultur. Ordet (kultur-) 'værdi' forekommer to gange, også ganske perifert, mens 'ejendomsværdi' nævnes 8 gange. Ordet 'historie' forekommer derimod slet ikke. Interessen samler sig derimod om arbejdsmarked og arbejdsstyrke, om tal og fremskrivninger.

Det er sikkert alt sammen meget godt. Til forskel fra mange andre fra min 'stamme', *menneskegranskerne*, ynder jeg ikke at bruge skældsord som 'djøficering' eller 'økonomisk imperialisme'. Jeg nærer en ublu kærlighed til økonomi, sociologi og politisk videnskab. Jeg er vild med alskens samfundsvidenskab, med princippet om at tælle ting sammen i stedet for, mere eller mindre, at postulere. I Velfærdskommissionens slutrapport mangler jeg dog noget: Kulturelle værdier og historien; mindre synlige kapitaler end dem,

der kun kan opgøres statistisk – ja, måske netop det menneskelige eller, mere præcist, det *menneskeskabte*. Rapporten er mig alt i alt noget gold. Man kan spørge sig, hvorfor ikke dansk historie, danske værdier og dansk kultur har plads i denne rapport, jeg her (måske lidt uretfærdigt) udnævner til at være ærkeeksempel på en 'ren' samfundsvidenskabelig genre. Er det ikke netop værdier skabt gennem kulturhistorien – landboreformer, andelsbevægelse, arbejderbevægelse, sociallove, politiske kompromiser mv. – som har skabt fundamentet for vores velfærdssamfund? Og er det ikke netop sådanne værdier, vi bør værne om og videreudvikle, hvis den omkostningstunge danske 'humlebi' også i fremtiden skal kunne flyve (Svendsen og Svendsen 2006)?

Jeg vil ikke gå ind på den diskussion her. Jeg vil blot konstatere, at Velfærdskommissionens rapport reproducerer et skel mellem økonomi og ikke-økonomi.³ Mellem det statistisk dokumenterbare og det, økonomen Martin Paldam (2006: 37) med et glimt i øjet kalder for kulturteoretikernes »skønlitteratur«. Mest abstrakt kan de to tankeuniverser betegnes som henholdsvis positivisme og kulturel relativisme. Vi kan også vælge at tale om samfundsvidenskabelig forskning (med økonomi som ikon-videnskab) overfor *reservatforskning*, forstået som forskning der beskæftiger sig med ting uvedkommende for økonomiske systemer (som antropologi, historie, filosofi og sprogvidenskab).

Dette udelukker naturligvis ikke, at der samtidigt foregår en lang række mæglingsforsøg mellem samfunds- og kulturvidenskaberne, eller mellem kvantitative og kvalitative studier. F.eks. har sociologen Pierre Bourdieu anskuet kunstens verden som et felt, der drives af akkurat samme interesser som indenfor mere traditionelle markeder – om end han benægter, at folks strategier udelukkende skulle udspringe af snævre, økonomiske interesser, hvad enten det nu drejer sig om kunstnere el-

ler kapitalister. Også indenfor retninger som politisk økonomi, ny institutionel økonomi, økonomisk sociologi, historisk institutionalisme og social kapital studierne har man forsøgt at blande kultur-økonomi og kvantitativ-kvalitativ tilgange. Trods dette synes den stærke myte om økonomi versus ikke-økonomi langt hen ad vejen at blive bekræftet af virkeligheden. Mit eget fag, antropologi, går således – lettere parodieret – ud på at skildre indianere, langtbortistanere og fængselsindsatte. De eksotiske, glemte, særegne, magtesløse, marginaliserede. Dem 'uden stemmer'. I dette tankeunivers spiller 'interesser', 'økonomiske incitament' og 'markeder' ikke nogen fremtrædende rolle. Det er meningsløst at sige, at det ene perspektiv er mere rigtigt end det andet. Min pointe er alene, at opdelingen mellem humaniora og samfundsvidenskab risikerer at spænde ben for en masse spændende og samfundsrelevant forskning, og spændende studiemiljøer.

Jeg vil i det følgende ganske kort om ikke statistisk dokumentere, så dog *sandsynliggøre* dette. Først vil jeg tale om ægte tværvidenskab som redskab til at øge de videnskabelige hestekræfter. Det vil jeg dernæst konkretisere ved at tale om tillid som et tværvidenskabeligt forskningsfelt, der samler humaniora og samfundsvidenskab i det, der alene burde hedde: Humanvidenskab.

3. Tværvidenskab som redskab til at øge videnskabelige hestekræfter

Tværvidenskab på mode

I Herman Hesses bog *Glasperlespillet* fra 1943 får vi en indgående beskrivelse af et veritabelt tværvidenskabeligt forskersamfund, der lever i en afsides bjergregion, Kastalien, omkring år 2400. Kastalien er et kontemplativt, fredselskende samfund, som har etableret sig i modreaktion på en lang periode med altødelæggende verdenskrige. Kastalierne er sandhedssøgere, der ikke er begrænsede af snævre, disciplinære grænser. Faktisk nyder de en »næsten paradisisk frihed« og har lov

til at »orientere sig i alle videnskaber, blande de mest forskellige studiedomæner med hinanden [og] forelske sig i seks eller otte videnskaber på samme tid« (Hesse 1978: 99).

Mange af nutidens tværvideenskabelige forskere minder meget om Hesses kastaliere. De ønsker at fordybe sig i mange discipliner, ikke bare én. Til tider forelsker de sig ligefrem i andre discipliner end den, de lærte på universitetet (som det er tilfældet med undertegnede). På den ene side kan dette ses som oprigtig altruistisk, kastaliansk sandhedssøgen. På den anden side er tværvideenskab også kommet på mode. I dag er det smart at sige, eller skrive, at 'Jeg laver tværvideenskabeligt arbejde', eller 'Jeg bruger Q & Q metodologi'.

Siden engang i 1980'erne er det altså blevet stadig mere populært at være en 'acrosser', udtrykt i eufemismer som multi-, inter- eller cross-disciplinarity. Tag blot de store forskningsstøtteprogrammer – f.eks. det Syvende Rammeprogram 2007-11 fra EU Parlamentet (2006), hvori ordet 'multi-disciplinarity' nævnes 5 gange i særdeles positiv betydning. Men hvorfor lige netop multi-disciplinær forskning skal fremmes, finder man ingen forklaring på. Et andet eksempel er Verdensbanken, hvor mantra'et i dag er tværvideenskab, hvor det i går snarere var: Lad nogle flere økonomer og politologer lave noget mere statistik på det problem der. Her er der altså tale om en positivistisk samfundsvidenskabelig forskning der – hvis læseren tillader mig at citere Hesse endnu engang – udgør en særlig gren af en matematisk videnskab, »hvor der kun eksisterer love og formler, men ingen virkelighed, intet Godt og Ondt, ingen tid, intet i går, intet i morgen, kun en evig, flad, matematisk nutid« (Hesse 1978: 149). Følgelig har Verdensbanken oprustet sin Q & Q forskning (e.g. Grootaert & Bastelaer 2002; Dudwick et al. 2007), så vel som opdyrket tværvideenskabelig terminologi som 'social kapital' (e.g. Dasgupta & Sera-

goldin 2000). Tag endelig de mange tværvideenskabelige tidsskrifter, der skyder op som paddehatte og udsender Call of Papers der kan forbinde de mest forskelligartede videnskaber, om det så er entomologi og antropologi. Alt i alt er det i dag en jævla god ting at lave tværvideenskab. For menneske- såvel som samfundsgranskere. Men *hvorfor egentlig?*

Ka'et betål sæ?

På vestjysk er et almindeligt udtryk: Ka'et betål sæ? (Kan det betale sig?). Det samme kunne vi spørge her: Får vi flere videnskabelige hestekræfter ud af at bedrive tværvideenskab? Ka'et betål sæ?

Rent faktisk laver tværvideenskabelige forskere som eksempelvis mange social kapital forskere tværvideenskabeligt arbejde – de har det ikke bare i munden. Som oftest laver de også noget af direkte samfundsrelevans, noget der batter. Lad os igen tage social kapital forskerne, der (trods megen kritik) har fået ry for at være særdeles produktive samt for at beskæftige sig med »things of importance« (Dasgupta 2000: 327). (Og det vil med andre ord sige: Kaste lys over hvad der driver økonomier 'and all that stuff'). I deres oprigtige interesse for virkelig-verden socioøkonomiske fænomener forekommer sådanne forskere endog 'bedre' kastalianere end Hesses egne kastalianere, som – i deres iver for at løsrive sig fra »enkeltdisciplinernes hang til selvtilstrækkelighed« – risikerer at »degenerere i en brilliant, men mere og mere til ufrugtbarhed fordømt isolation fra livets totalitet« (Hesse 1978: 209, 247). Vi kunne naturligvis også nævne ægte tværvideenskabeligt arbejdende forskere indenfor de institutionalistiske skoler, økonomisk sociologi eller historisk institutionalisme.

Hvordan får vi imidlertid flere videnskabelige 'hestekræfter' ud af at investere tid og energi i tværvideenskabeligt arbejde snarere end i enkeltdiscipliner? I *polyokulare studier*

snarere end i *monokulare*. Jeg påstår: Ved tilidsfuldt at dele vore komparative disciplinære fordele.⁴ Der er naturligvis visse farer forbundet hermed: Risiko for at miste faglig profil, uforenelige tilgange, fare for at blive påduttet et videnskabsideal, man dybest set ikke finder rigtigt, osv. Naturligvis vil det være absurd at have blind tiltro til, at vi kan samarbejde med *alle* forskere fra *alle* discipliner – lige fra antropologi til entomologi. Dette gør dog ikke de store fordele ved vellykket tværvideenskabeligt arbejde mindre.

Jeg forestiller mig simpelthen hver disciplin som et lille, skrøbeligt køretøj – lad os sige en Puch 20 ccm². Kan hende vi er meget glade for vores Puch, at vi måske endog praler af

retiske talenter fra enkeltdisciplinerne (i tabellen illustreret med antal ccm²). I så fald kan vi endelig gøre os forhåbninger om at få den funkende røde Honda 1000 ccm², vi hele livet har drømt om, *hvis* vi da antager en synergieffekt på gange 10. Tabel 1 opsummerer disse ideer.

Jeg skal gerne indrømme, at en synergieffekt på gange 10 nok er i overkanten. Og hvad angår fordelingen af kræfter indenfor de enkelte discipliner, siger tabellen nok mest om mine egne fordomme. F.eks. har jeg ingen empirisk dokumentation for, at økonomer skulle være *mindre* professionelt selvreflekterende end akademikere fra de fire andre discipliner, jeg har udvalgt her.⁵ Jeg kan ligeledes ikke

Små stikprøver \longrightarrow **Store stikprøver**

	Antropologi ccm ²	Historie ccm ²	Sociologi ccm ²	Statskundskab ccm ²	Økonomi ccm ²	TOTAL Ccm ² x 10
Nutidig måling	9	0	10	12	12	430
Fortidig måling	1	15	0	1	1	180
Teoretisk forståelse	5	3	5	5	6	240
Selvrefleksion	5	2	5	2	1	150
HESTEKRÆFTER	20	20	20	20	20	1000

4 x MAXI PUCH 20 ccm² \longrightarrow **HONDA 1000 ccm²**

Tabel 1. Forøgelse af de videnskabelige hestekræfter.

den (og med god grund). Kan hende, at vi endog isolerer os med den i eksklusive MC klubber, hvor vi celebrerer vores Puch Maxi, Puch Cobra, Puch Monza eller (ligefrem) Puch Maxi II Plus – alle sammen af en sådan eller sådan genial konstruktion. Vi kan imidlertid også vælge at poole vore disciplinære hestekræfter, dvs. summen af metodiske og teo-

give en fornuftig forklaring på, hvorfor lige evnen til professional selvrefleksion bør ses som en vigtig indikator for 'videnskabelig hestekraft'. Endelig vil jeg heller ikke benægte, at man kunne finde bedre og meget mere præcise indikatorer end 'teoretisk forståelse' og de to andre variable der relaterer sig til empirisk arbejde: 'Nutidig måling'

(der groft dækker over kvalitativt feltarbejdsstudier med små stikprøver og spørgeskemaundersøgelser og anden statistik, der bygger på store stikprøver) samt 'fortidig måling' (hvormed menes studier, der baserer sig på et komplekst historisk kildemateriale).

Tabellen er med andre ord langt fra 'korrekt'. Selvom den således er (delvis) arbitrær, tjener den til at anskueliggøre de nærmest eksplosive synergieffekter, ægte tværvidenskabeligt samarbejde medfører.⁶ Dvs. studier, hvor folk er fælles om at tænke på en tværvidenskabelig måde snarere end kæde deres individuelle discipliner sammen (som legoklodser). På den måde bliver det netop *thinking rather than linking disciplines*, som er fuld af søde forhåbninger om at skaffe os flere videnskabelige hestekræfter – det er det, som virkelig *trækker*.⁷

Set i dette lys bliver ægte tværvidenskabeligt arbejde rent faktisk en jævla god ting at gøre. Ergo, lad os alle være sande kastalianere! Jeg er imidlertid ikke sikker på, jeg endnu har fået overbevist læseren. Derfor vil jeg bruge den sidste del af artiklen på at vise *på hvilken måde*, det helt konkret kan være gavnligt at lade disciplinerne spille sammen på tværs. Et sådant samarbejde, postulerer jeg, kan endog kaste et helt nyt lys over, hvordan virkelighedsverden økonomier fungerer. Det er her *tillid* kommer ind i billedet.

4. Tillid som kobling mellem kultur og økonomi

Hvad er tillid?

Helt overordnet har Fukuyama (1995: 153) defineret tillid som noget, der opstår, »når et samfund deler et sæt moralske værdier, så at der skabes en forventning om regelmæssig og ærlig adfærd«. Dykker vi lidt længere ned i litteraturen, finder vi tre grunddefinitioner af tillid – en sociologisk, en mikroøkonomisk samt en samfundsøkonomisk.

De sociologiske definitioner retter sig i høj grad mod sociale normer. Luhmann ([1968] 2000) definerer f.eks. tillid som en social relation underkastet sit eget regelsæt inden for en ramme af sociale normer og individuelle personligheder. Tillige ser han – i et socioøkonomisk perspektiv – tillid som et redskab til at reducere social kompleksitet og herigennem transaktionsomkostninger (op. cit.: 9).⁸

Økonomer har på individniveau typisk defineret tillid som en forventning om, at du ikke vil snyde mig, selvom du opnår en gevinst på kort sigt. Et eksempel kunne være en producent, der stoler på, at den indkøber, han leverer til, ikke snyder ham (selvom indkøberen rent faktisk er i stand dertil). Især i rational choice-inspirerede værker er tillid blevet defineret som en mere eller mindre velbegrundet forventning om, at ingen af parterne i en transaktion vil udnytte den anden parts sårbarhed, dvs. at ingen part vil snyde eller køre på frihjul, selv hvis dette medfører en (kortsigtet) økonomisk gevinst (f.eks. Mayer m.fl. 1995; Carter og Ghorbani 2003; Herreros 2004). Hvis ingen af parterne snyder, vil de begge ideelt set profitere økonomisk, idet de sparer egne eller offentlige omkostninger til en tredje part, f.eks. en advokat eller sagsbehandler.

Også mange forskere er i stigende grad begyndt at anskue tillid som et redskab til at reducere de generelle transaktionsomkostninger i et samfund, dvs. ud fra en samfundsøkonomisk synsvinkel. Når der er tillid, sparer et samfund masser af penge, fordi f.eks. økonomiske transaktioner foretages *uden* kontrakter. I Danmark behøver vi f.eks. ikke en hær af advokater, som det er tilfældet i USA, hvor man har sværere ved at stole på hinanden. Tænk f.eks. også på de investeringer i overvågnings- og kontroludstyr, et land som Danmark sparer, fordi vi generelt kan stole på hinanden – f.eks. i supermarkeder og byggemarkeder. Som sådan fungerer udbredt

tillid i et samfund som et økonomisk 'smøre-middel' (Putnam 1993a: 37).

Endelig har man i de seneste år med afsæt i Granovetters 'stærke' og 'svage' bånd skelnet mellem partikulær eller konkret tillid mellem mennesker, der kender hinanden, og abstrakt, generel tillid mellem folk, der ikke kender hinanden (Uslaner 2002; Herreros 2004). Her er det generaliseret tillid, til tider også kaldet social tillid, der er blevet set som en vigtig samfundsøkonomisk faktor, idet den fremmer samarbejde mellem grupper på tværs af skel og hermed hæver et lands økonomiske formåen (Putnam & Feldstein 2003; Putnam 1993b, 2000; Herreros 2004: 21). Samtidig har man fremhævet vigtigheden af tillid til samfundsinstitutioner, også kaldet institutionel tillid (f.eks. Herreros 2004). I det følgende vil jeg anskue tilstedeværelsen eller fraværet af social tillid i en befolkning som en vigtig, socioøkonomisk faktor.

Hvad gør tillid ved folk?

I 1766 bemærkede Adam Smith, at hollænderne er dem, der er »bedst til at holde deres ord« (i Zak & Knack 2001: 295). Han mente endvidere, at dette muligvis var en forklaring på dette handelsfolks økonomiske succes. I *Wealth of Nations* (Smith 1776, Bk 5, Ch III) læser vi så om worst case eksemplet:

In a rude state of society there are no great mercantile or manufacturing capitals. The individuals who hoard whatever money they can save, and who conceal their hoard, do so from a distrust of the justice of government, from a fear that if it was known that they had a hoard, and where that hoard was to be found, they would quickly be plundered.

Historien fortæller os, at dette ikke er nogen urealistisk skildring af et samfund præget af mangel på samarbejde og tillid. Til trods herfor er det først for nyligt, økonomerne har anerkendt tillidsbaserede samarbejdsevner i en befolkning eller befolkningsgruppe – eller social kapital – som en vigtig bestanddel af

økonomien, på lige fod med fysisk og human kapital. Rent faktisk peger nye, statistiske undersøgelser i retning af, at generel tillid til andre borgere (social tillid) faktisk er en stærkere indikator for økonomisk vækst end human kapital, som økonomer siden 1950'erne har anset for at være den klart stærkeste indikator (Bjørnskov 2007).

Relationen mellem social tillid og vækst blev genintroduceret af den amerikanske sociolog James S. Coleman fra midten af 1980'erne og – med stigende international bevågenhed – i dennes værker op gennem 1990'erne. Jeg vil her begrænse mig til at gennemgå Coleman's lille banebrydende (men alligevel oversete) 1984-artikel, »Introducing Social Structure into Economic Analysis«, som rummer en næsten manifestagtig opfordring til at inkludere tillidsfaktoren i makroøkonomiske analyser.

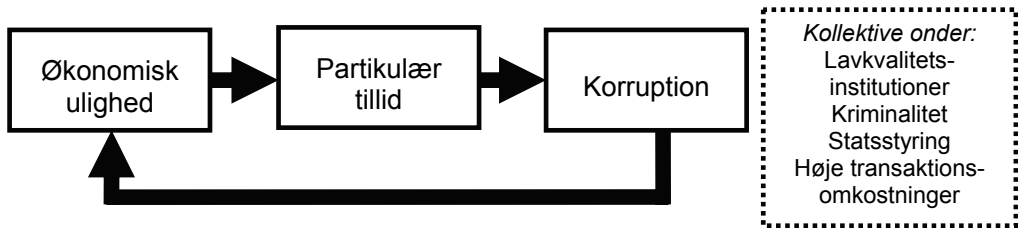
Ifølge Coleman består hovedproblemet i den teoretiske »genvej« fra mikro til makro niveau indenfor traditionel neoklassisk økonomisk tænkning (Coleman 1984: 88). Dette indebærer, at den individuelle rationelle aktør bliver forvandlet til – eller, måske nærmere, forbyttet med – en såkaldt »repræsentativ agent« (op.cit.: 85). Dette finder sted indenfor et »idealiseret socialt system«, hvor der ikke findes nogen »sociale barrierer til at forhindre informationsstrømme og udvekslingsaftaler« (op.cit.: 85, 86). Det, han mener, er at model-verden økonomer har tendens til i teorien at opfinde et perfekt udvekslingssystem, hvor agenterne formodes at opføre sig i overensstemmelse med en universel rationalitet. Som sådan formodes de at handle uafhængigt af kulturspecifikke tid-rum kontekster, som i realiteten sænker eller øger informationsstrømme og, i det hele taget, transaktionsomkostninger. Her tænker Coleman i særdeleshed på tilstedeværelsen eller fraværet af tillid i et samfund:

The principal means by which economic theory moves from the micro level of single economic actor to the macro level involving many such actors is through the ubiquitous concept of a »representative agent.« Yet simple aggregation is clearly inappropriate for phenomena such as trust, since trust is a *relation* between two actors. Even more: one actor's placement of trust in a second may be conditional upon that of a third. As a consequence, withdrawal of trust by one actor in a system may have a domino effect through the system. It all depends, not simply on the average *level* of trust, but on the *social organization* of trust (Coleman 1984: 85).

Altså var Colemans budskab, at i studier af komplekse makroøkonomiske fænomener som tilvejebringelse af kollektive goder fun-

der virker nedbrydende på økonomier og medfører en sværm af velkendte samfunds-
onder som lavkvalitets-institutioner, høj kriminalitet, streng statskontrol, et svagt civilsamfund og, overordnet, ekstremt høje transaktionsomkostninger (figur 1).

Problemet er, at økonomisk ulighed har en tendens til at fremavle *partikulær* tillid i en befolkning, dvs. høj tillid indenfor enkelte grupper kombineret med lav tillid disse grupper imellem. For eksempel vil en brasilianer typisk udvise en næsten blind tillid til folk fra hans egen sociale klasse ('os') men samtidig voldsom mistillid overfor brasilianere, der tilhører andre socialgrupper ('dem'). I mod-

Model baseret på Rothstein & Uslaner (2005); Uslaner (2007).

Figur 1. Den onde cirkel eller »ulighedsfælden«: Stor økonomisk ulighed, høj grad af partikulær tillid og høj korruption (Uslaners 'stickiness' argument).

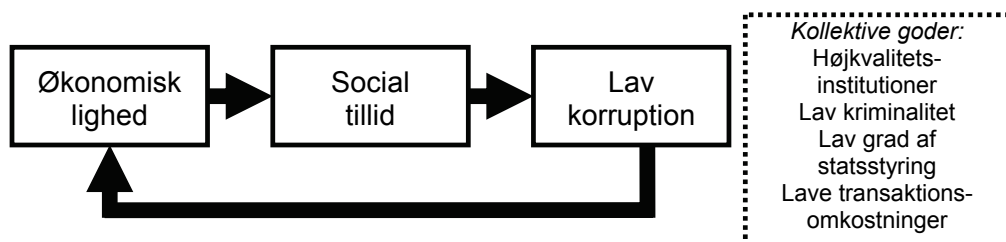
gerer økonomernes »micro-to-macro engine« simpelthen ikke (Coleman 1984: 88).

Nu om dage har Coleman-hypotesen vundet bred anerkendelse, ikke mindst takket være den amerikanske økonomiske politolog Eric M. Uslaners arbejde (f.eks. 2002, 2007). Gennem store statistiske undersøgelser har Uslaner overbevisende vist, at en 'triade' af kulturspecifikke, tæt forbundne faktorer – økonomisk lighed, tillid og korruption – er 'klæbrig' (*sticky*). Det betyder, at i worst cases som mange latinamerikanske og afrikanske lande er det næsten umuligt at undgå den såkaldte ulighedsfælde (*trap of inequality*),

sætning hertil vil en typisk dansker, som lever i et velfærdssamfund karakteriseret ved høj lighed og omfattende økonomisk omfordeling, ofte både stole på folk, der tilhører hendes egen gruppe og danskere fra andre grupper, dvs. det der er blevet benævnt generaliseret tillid eller *social* tillid. Denne mekanisme skulle så forklare, hvorfor lande som Holland (stadigvæk!), New Zealand, Canada og de nordiske lande befinder sig i en god cirkel. Dette er lande, der bliver ved med at være produktive, rige højtillidssamfund, hvor borgerne har tillid til hinanden på tværs af sociale skel og grupperinger; med omfattende omfordeling, stor økonomisk lighed og lav

korruption. Dette medfører samfundsgoder som høj kvalitets-institutioner, lav kriminalitet, lav grad af statsstyring og lave transaktionsomkostninger (f.eks. kan mange transaktioner foregå uden kontrakt), jf. figur 2.

bevæbnede og ubevæbnede mængde sig til en flok kvæg. Jeg blev ikke klar over panikkens årsag – men pludselig begyndte soldaterne som forrykte, uden sigte, og tydelig nok uden mindste anledning – at fyre løs på husets vinduer, i rasende hast, med rystende hænder, som frygtede de, at man i næste nu skulle ri-

Model baseret på Uslander (2007).

Figur 2. Den gode cirkel: stor økonomisk lighed, høj grad af social tillid og lav korruption.

Hvad gør mistillid ved folk?

I sovjetforfatteren Andrei Platonovs (1927) fremtidsroman *Chevengur* siger hovedpersonen på et tidspunkt, at i et kommunistisk samfund vil den eneste kapital, der vil være tilbage, bestå i ens mest betroede venner. Dette gælder for de fleste eks-kommunistiske lande, herunder de østeuropæiske lande, der stadig kæmper med lave beholdninger af social kapital, med udbredt mistillid og korruption (Chloupkova et al. 2003). Som sådan kan historikerne ikke finde Colemans og Uslanders resultater overraskende. Som en simpel illustration af de altødelæggende virkninger, der følger af et eskalerende mistillids-samfund, vil jeg nævne den kaotiske situation i Sankt Petersborg juli 1917 – på et tidspunkt, hvor zarens styrker var i åben kamp med bolsjevikiske revolutionære. Maxim Gorkij (1973: 14) erindrer følgende:

Aldrig, så længe jeg lever, vil jeg glemme de hæslige billeder fra det af vanvid grebne Petersborg d. 4. juli [1917] (...) Skrækkeligt var panik-billedet på hjørnet af Njevski og Liteinyi kl. 4 eftmd. To kompagnier soldater og nogle hundrede tilskuere stod fredelig på Snámenski-pladsen [Pludselig] forvandlede denne

ve bøsserne fra dem (...) Midt på gaden løb et halv-voksnet pigebarn rundt mellem de henkastede geværer og skreg hysterisk: »I skyder jo på eders egne.« (Gorkij 1973: 15).

Her antager udbredt mistillid en dramatisk form. Dog bør vi huske på, at også *før* dette annus horribilis 1917 (hvor unge mænd samtidigt lå og forblødte i skyttegravene i Flandern), havde russerne i årtier levet i et lavtillidssamfund.⁹ F.eks. har Gorkij (1973: 61) i sine erindringer gengivet en samtale med en hemmelig politiagent omkring 1890. Idet agenten mistænker Gorkij for at deltage i anti-zaristiske aktiviteter (hvilket han bestemt også gjorde), forsøger han at skræmme forfatteren med en detaljeret beskrivelse af det store 'edderkoppespind', som agenten skildrer som:

et usynligt net [der] udgår som et mægtigt spindelvæv fra vor kejserlige herres hjerte, fra majestæten, vor tsar, Alexander den Tredje – går videre, gennem vore herrer, ministrene, gennem hans høje excellence guvernøren og ned gennem alle rangklasserne, lige ned til mig, ja, til den laveste soldat. Dette net forener alle, omspinder alle, sammenfletter alle med sine usynlige, stærke masker og holder i evighed vort tsarrige uforøgængeligt (Gorkij 1973: 61).

Når man læser disse passager, løber der faktisk en gysen gennem en – så præcise, som noget næsten fysisk virkeligt for læseren, er disse skildringer af mistillid, angsten, ufriheden. Endelig bør man huske på, at mange kilder vidner om, at lige frem til kommunismens sammenbrud i 1991 led mange sovjetborgere af en decideret »mistillids-psykose« (Bukovskij 1987: 74) (og man kan frygte, det ikke står meget bedre til under en stadig mere 'enevældig' Putin).¹⁰ Vladimir Bukovskij har nærmere beskrevet det mentale klima i efterkrigstidens Sovjet i følgende passage:

[Sovjetmennesket er] forbløffet over utvungenheden hos vesterlændinge – ikke blot hvad angår tøj og adfærd, men også deres bevægelser og gestus. Det er disse udefinerlige egenskaber der gør, at en udlænding altid genkendes i Moskvas gader. Hvor har de det fra? Og pludselig melder svaret sig: heureka! Det skyldes FRIHEDEN. Disse forbandede udlændinge har aldrig haft følelsen af, at der altid stod et eller andet usynligt bag dem, at statens gennemtrængende øje fulgte enhver af deres bevægelser. De kan ikke engang forestille sig, at nogen pludselig kunne nærme sig og truende spørge: »Hvad foretager De Dem her?« (Bukovskij 1987: 77).

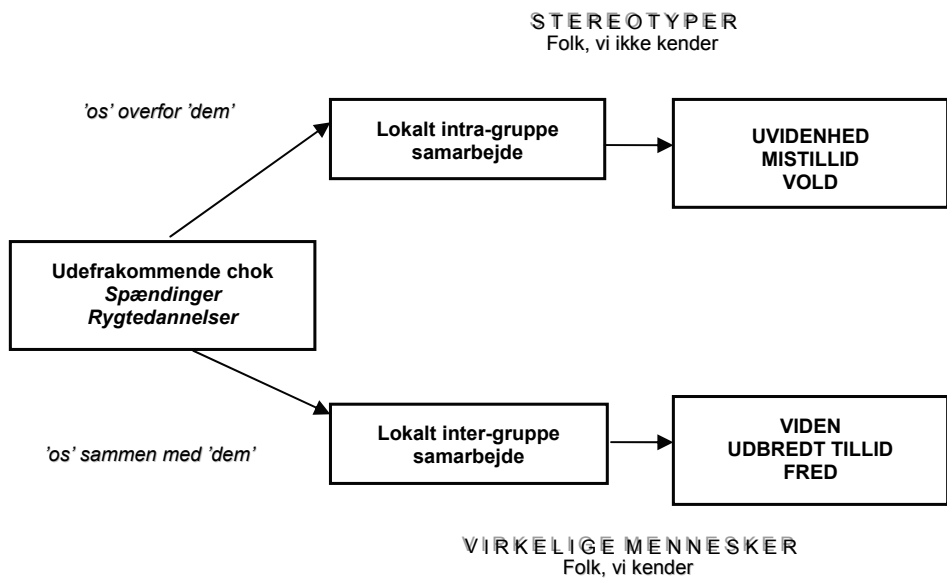
Vi behøver dog ikke ty til historiske eksempler, når talen går på mistillids horror scenarier. Tag f.eks. nutidige lavtillidslande som Zimbabwe, Afghanistan, Somalia eller Irak, hvor diverse politisk, slægts- eller religiøst baserede 'klaner' til stadighed bekæmper hinanden med katastrofale følger for hele samfundet. I et land som Irak har mistillid, korruption og vold tydeligvis dybe rødder (*hvor* dybe blev måske en kende undervurderet af amerikanerne før felttoget). Eller som Uslaner formulerer det: mistillid, korruption og voldsspiraler er 'klæbrige', og det er næsten umuligt at komme ud af ulighedsfælden. Irakeren Dr. Fuad Suleiman, som nu lever i USA, berettede i november 2005 (dvs. mere end 2 1/2 år efter den amerikansk ledede invasion marts 2003) følgende om sit liv i Irak:

Corruption prevailed in Government ranks. Corruption is not so rare in developing governments, and even not so rare in some leading developed societies, but it was pervasive in tightly controlled Iraq. I was struck by the fraying social bonds in the society at large. Iraqis had been raised to inform on their neighbors, to distrust each other, to suspect anyone who offered a helping hand, and to obey anyone in authority. Self-initiative, so highly valued in American society, is a liability in a dictatorship and these habits stay for some time (Suleyman 2005).

Lad os til sidst se på blodige kampe mellem grupper – af muslimer og hinduer i Indien for at få skåret ulighedsfælden og dens konsekvenser ud i pap – uhyggelige mekanismer, som minder meget om dem, vi finder i dagens Irak, hvor selvmordsbombning med dusinvis af døde er blevet hverdag; eller dem, vi finder i Somalia eller på Sri Lanka. Mere end et bjerg af socioøkonomisk statistisk dokumentation afslører disse sammenstød de specifikke årsagssammenhænge mellem netværks-konfiguration, tillid og grad af samarbejde.

Som nøje beskrevet af sociologen Ashutosh Varshney (2002) er adskillige tusinde blevet dræbt i etniske sammenstød i Indien 1950-90. Det er imidlertid bemærkelsesværdigt, at de fleste myrderier er sket i store byer som Bombay og Ahmedabad, dvs. i urbane 'ghettoiserede' områder, hvor hinduistiske og muslimske samfund sjældent mødes. Derimod har der kun fundet ganske få drab sted i mindre og mere overskuelige landsbysamfund, hvor muslimer og hinduer mødes næsten dagligt i det lokale foreningsliv, og hvor folk generelt kender hinanden (jf. figur 3).

På den måde synes en mistillidskulturs 'klæbrighed' at bero på etnisk segregering og fremmedgørelse, der igen fører til stereotype repræsentationer af 'dem' og 'os' – et kausalforhold, som også er blevet statistisk påvist af Uslaner (2006). Varshney (2002: 9) kommenterer:

Model baseret på Varshney (2002: 12)

Figur 3. Voldelige sammenstød mellem hinduer og muslimer i Indien: Vigtigheden af regelmæssig ansigt-til-ansigt kontakt og tillid.

What accounts for the difference between communal peace and violence? Though not anticipated when the project began, the pre-existing local networks of civic engagement between the two communities stand out as the single most important *proximate* cause. Where such networks of engagement exist, tensions and conflicts were regulated and managed; where they are missing, communal identities led to endemic and ghastly violence.

5. Afslutning

Jeg har i artiklen argumenteret for, at tværvideenskabelige studier er vigtige – nemlig som studier, der ikke lader sig begrænse af snævre disciplinære reservater, hvor forskere enten tenderer til at gøre alt til økonomi eller, modsat, slet ikke vil røre økonomiske problemstillinger med en ildtang. Der er naturligvis også risici forbundet med at tilegne sig ‘fjendens’ terminologi og tankegang, og jeg har på intet tidspunkt gjort mig til talsmand for at

ned- eller sammenlægge de enkelte discipliner – men nok sammenlægge humaniora og samfundsvidenskab i ét fakultet: Humanvidenskab.

Først så jeg på en – indtil for nyligt – dominerende skelnen mellem økonomiske og ikke-økonomiske studieområder, der danner baggrund for opdelingen i samfundsvidenskab og humaniora. Dette førte frem til hovedbidraget, der bestod i et forsvar for en tværvideenskabelig tænkning, der formår at genetablere koblingen mellem økonomi og kultur og som sådan øge vore videnskabelige ‘hester kræfter’. Endelig anskuede jeg social tillid som en samfundsøkonomisk faktor med henblik på at give et konkret eksempel på vigtigheden af at samtænke økonomi og kultur.

Sådanne tværvideenskabelige fund i grænselandet mellem kultur og økonomi gør det på mange måder antikverede skel mellem humaniora og samfundsvidenskab helt eller, i det mindste, delvist meningsløst. I disse år bliver der i stigende grad sat spørgsmålstegn ved økonomernes 'monopol' på at forklare, hvordan økonomier fungerer. Ligeledes får kulturvidenskabsfolk stadig sværere ved at forputte sig som reservatforskere indenfor områder, der er kemisk rensede for økonomi. Det 'samfundsmæssige' kan ikke sættes lig med økonomi. Ligesom det 'menneskelige' ikke kan sættes lig med ikke-økonomi.

Litteratur

- Bjørnskov, C. (2007) »Social capital and economic growth: A survey«. I: G.T. Svendsen & Gunnar L.H. Svendsen (red.) *Handbook of Social Capital. The Troika of Sociology, Political Science and Economics*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, USA. Udkommer efterår 2008.
- Bourdieu, P. (1986) »The Forms of Capital«. I: J.G. Richardson (red.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, s. 241-58. Greenwood, New York.
- Bourdieu, P. (1997) »Le Champ Économique«. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 119, s. 48-66.
- Bourdieu, P. (2000) *Les Structures Sociales de L'économie*. Seuil, Paris.
- Bourdieu, P. (2003) *Firing Back. Against the Tyranny of the Market*. New Press, New York.
- Bukovskij, V. (1987 [1981]) »Frihedens søde smerte«. I: P.S. Møller (red.) *Stemmer fra øst*, s. 72-81. Gyldendal, Viborg.
- Carter, J. & A.A. Ghorbani (2003) »Towards a Formalization of Trust.« Working paper. Faculty of Computer Science, University of New Brunswick, Fredericton, Great Britain.
- Chloupkova, J., Svendsen, G.L.H. & G.T. Svendsen (2003). »Building and destroying social capital: The case of cooperative movements in Denmark and Poland«. *Agriculture and Human Values* 20, s. 241-252.
- Coleman, J.S. (1984) »Introducing social structure into economic analysis«. *The American Economic Review* 74 (2), s. 84-88.
- Dasgupta, P. & I. Serageldin (2000) *Social Capital: A Multi-faceted Perspective*. The World Bank, Washington DC.
- Dudwick, N., K. Kuehnast, K., Jones, V.N. & M. Woolcock (2007) *Analyzing Social Capital in Context: A Guide to Using Qualitative Methods and Data*. The World Bank, Washington DC.
- EU (2006) Decision of December 18, 2006, of the European Parliament and of the Council concerning the Seventh Framework Programme of the European Community for Research, Technological development and Demonstration Activities (2007-2013): http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2006/l_412/l_41220061230en00010041.pdf (adgangsdato: 14-2-07).
- Fukuyama, F. (1995) *Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, Hamish Hamilton, London.
- Gorkij, M. (1973 [1917]) »Bolsjevikkerne rører på sig«. Opr. publiceret i magasinet *Novaja Sjsn* juli 14, 1917. I: E. Thomassen (red.) *Min barndom* [opr. 1914], s. 14-15. Høst & Søn's Forlag, København.
- Gorkij, M. (1973 [1923]) *Læreår*. Høst & Søn's Forlag, København.
- Grootaert, C. & T.A. Bastelaer (2002) *Understanding and Measuring Social Capital. A Multidisciplinary Tool for Practitioners*. The World Bank, Washington D.C.
- Herreros, F. (2004). *The Problem of Forming Social Capital: Why Trust?* Palgrave Macmillan, New York and Houndmills.
- Hesse, H. (1978 [1946]) *Glasperlespillet*. Bd. 1. Gyldendal, Odense.
- Ivanec, C.D. (2005) »Romania: A kidnapped revolution and the history of a pseudo-transition«. Working paper: www.arts.monash.edu.au (adgangsdato: 31 May, 2005). University of Memphis.
- Lebaron, F. (2003) »Pierre Bourdieu: Economic models against economism«. *Theory and Society*, 32 (5/6) (special double issue in memory of Pierre Bourdieu), s. 551-565.
- Luhmann, N. (2000 [1968]) *Vertrauen. Ein Mechanismus der Reduktion sozialer Komplexität*. Lucius & Lucius, Stuttgart.
- Mayer, R.C., J.H. Dave & D.F. Schoorman (1995) »An integrative model of organizational trust«. *Academy of Management Review*, 20, 709-34.
- Mortensen, N. (1999) »Aktualiteten af Luthmanns tilidsanalyse«. I: Niklas Luhmann: *Tillid – en me-*

- kanisme til reduktion af social kompleksitet, 7-27. Hans Reitzels Forlag, Kbh.
- Paldam, M. (2006) »Mønstreet i demokratiets udbredelse i verden«. *Økonomi & Politik* 79 (3), s. 33-50.
- Putnam, R.D. (1993a) »The Prosperous Community. Social Capital and Public Life«. *The American Prospect*, nr. 13 (Spring), 35-42.
- Putnam, R.D. (1993b) *Making Democracy Work, civic traditions in modern Italy*. Princeton University Press, Princeton.
- Putnam, R.D. (2000) *Bowling Alone – The Collapse and revival of American Community*. Simon & Schuster, New York.
- Putnam, R.D. & L.M. Feldstein (2003) *Better Together. Restoring the American Community*. Simon & Schuster, New York.
- Rothstein, B. & E.M. Uslaner (2005) »All for All: Equality and Social Trust«. *World Politics* 58 (oktober), s. 41-72.
- Smith, A. (1991 [1776]) *The Wealth of Nations*. Everyman's Library, A.A. Knopf. New York.
- Suleyman, F.K. (2005) »One year in Iraq«. Presentation at Al-Hewar Center, USA, November 9, 2005: http://www.alhewar.net/Basket/fuad_suleiman_one_year_in_iraq.htm (adgangsdato: 26-4-07)
- Svendsen, G.L.H. (2007) »Introduction. Increasing scientific horsepower: Social capital, cross-disciplinarity, and trust«. I: P. Maiti & G.L.H. Svendsen (red.) *Reinventing Trust: Discourses on Social Capital*. Atlantic Publishers & Distributors, New Delhi. Udkommer vinter 2007.
- Svendsen, G.T. & G.L.H. Svendsen (2007) »Introduction«. I: G.T. Svendsen & Gunnar L.H. Svendsen (red.) *Handbook of Social Capital. The Troika of Sociology, Political Science and Economics*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, USA. Udkommer efterår 2008.
- Svendsen, G.T. & G.L.H. Svendsen (2006) *Social kapital. En introduktion*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Svendsen, G.L.H. & G.T. Svendsen (2004) *The Creation and Destruction of Social Capital: Entrepreneurship, Co-operative Movements and Institutions*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, USA.
- Svendsen, G.L.H. & G.T. Svendsen (2003a) »The wealth of nations: Bourdieueconomics and social capital«. *Theory and Society* 32 (5/6), s. 607-31.
- Svendsen, G.L.H. & G.T. Svendsen (2003b) »Social kapital og økonomisk sociologi«. *Distinktion* (7), s. 105-88.
- Uslaner, E.M. (2002) *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Uslaner, E.M. (2006) »Does diversity drive down trust?« Working paper 2006.69. Fondazione Eni Enrico Mattei: <http://ideas.repec.org/p/fem/femwpa/2006.69.html> (adgangsdato: 25-4-07).
- Uslaner, E.M. (2007) »Corruption, inequality, and trust«. I: G.T. Svendsen & G.L.H. Svendsen (red.) *Handbook of Social Capital. The Troika of Sociology, Political Science and Economics*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, USA. Udkommer efterår 2008.
- Varshney, A. (2002). *Ethnic Conflict and Civic Life. Hindus and Muslims in India*. Yale University Press, New Haven and London.
- Velfærdskommissionen (2005) *Velfærdskommissionens slutrapport*: <http://www.velfaerd.dk> (adgangsdato: 15-5-07).
- Zak, P.J. & Knack, S. (2001) »Trust and growth«. *The Economic Journal* 111, s. 4.

Noter

1. Dele af denne artikel baserer sig på Svendsen (2007). Jeg vil gerne takke Ric Uslaner for nyttige kommentarer til figur 1 og 2. Jeg vil også gerne takke en anonym reviewer for *særdels* grundige og brugbare kommentarer.
2. Bourdieu's arbejde gik netop ud på af forene disse (kunstigt) teoretisk adskilte sfærer. Således var hans store projekt fra den epokegørende 1986-artikel, "The Forms of Capital", til sene værker som *Modild*, "Le Champ Économique" og "Les Structures Générales de L'Économie" (1997, 2000, 2003) at formulere en ny, økonomisk antropologi (une anthropologie économique), primært ved at arbejde med økonomiske modeller *imod* økonomi, som Frédéric Lebaron (2003) udtrykker det. I modsætning til traditionel økonomi har en sådan ny økonomi, der er solidt (gen-)forankret i sociale strukturer, til hensigt at nå frem til »en realistisk definition af den økonomiske fornuft« (Bourdieu 2000: 235). (Se også Svendsen og Svendsen 2003a, b; 2006).
3. Jeg er selvsagt ikke den første, der rejser denne kritik. Som allerede nævnt har Bourdieu været optaget af at genformulere, eller redefinere, økonomisk terminologi. Lebaron (2003) har i øvrigt sagt, at det var det tætte samarbejde med franske

økonomer, her ikke mindst økonometrikere, der op gennem 1950'erne og 1960'erne formede Bourdieus tværvideenskabelige verdensbillede.

4. Dette indebærer naturligvis også, at repræsentanterne for de forskellige discipliner deltager på lige fod i forskningsprojekter designede til at fremme gensidig forståelse og læring, såvel som skriver artikler og bøger sammen. Jeg mener også, uddannelsesinstitutionerne vil kunne have gavn af øget tværvideenskabelighed. Jeg er dog *ikke* tilhænger af, at man forsømmer eller ligefrem drop- per de disciplinære grænser (f.eks. på universiteterne). Det er jeg ikke ud fra en simpel økonomisk logik om at: Hvis ikke du har en særlig (og helst efterspurgt) vare at tilbyde andre, hvorfor skulle de så samarbejde med dig.
5. Af pladshensyn har jeg udeladt andre, vigtige discipliner indenfor humanvidenskaben som rets- og religionsvidenskab, psykologi, organisations- teori, pædagogik, religions-, litteratur-, organisations- og sprogvidenskab, journalistisk, kommunikation og kunsthistorie.
6. Her er naturligvis tale om en dagligdags erfaring snarere end et teoretisk fund. Mere end noget andet er det mit *eget* forskningsarbejde med sociologer, økonomer og politologer, der har åbnet mine øjne for de forunderlige kræfter, der ofte ligger i tværvideenskabeligt arbejde (hvis der vel at mærke ikke er nogen, der kører på frihjul, eller lider af faglig arrogance). Her tænker jeg ikke mindst på det tætte samarbejde med min bror Gert T. Svendsen, som er politolog (se f.eks. Svendsen & Svendsen 2004).
7. Ordet 'hestekræfter' korresponderer i øvrigt med det, jeg sammen med en medforfatter har benævnt social kapital 'trojkaen' (Svendsen & Svendsen 2007). Denne trojka består af Sociologi, Politisk videnskab og Økonomi, dvs. de tre discipliner indenfor humanvidenskaben, som mest af alle har 'trukket' social kapital forskningen frem til i dag. Der er dog ikke noget, der hindrer andre discipliner i at trække sk trojkaen, som f.eks. historie og antropologi.
8. Se også Svendsen & Svendsen (2003b: 113) for en diskussion af tillid. Se endvidere Mortensen (1999) for en udførlig diskussion af Luhmanns tillidsanalyse.
9. I den forbindelse er det interessant at undersøge de talrige russiske ordsprog, som mere end alt andet afspejler frygt og mistillid til fremmede folk – som f.eks. »Frygt avler terror«, »Når du først har brændt dig på mælk, vil du puste på koldt vand«, »Høns optælles om efteråret«, »Gud tager vare på den, som tager vare på sig selv«, »Leg ikke med ilden, du brænder dig bare«, »En flue flyver ikke ind i en lukket mund« (hvormed menes: du må hellere tie stille, hvis du ønsker at undgå problemer) (se f.eks. <http://masterrussian.com/index-24.shtml>). Ikke mindst er ordsprogene om den 'tavse hund' sigende – altså en frygt for tavse folk med onde hensigter: »Du behøver ikke være bange for en gøende hund, men frygt derimod en tavs hund« og »Pas på en stille hund og stillestående vand«.
10. De fleste af os, der er gamle nok til at have rejst i Østeuropa før kommunismens fald, vil kunne forstå denne mekanisme. Men selvfølgelig ikke så indgående som østeuropæerne selv. F.eks. er Ceaucescu perioden i Rumænien blevet skildret på følgende måde (som os, der rejste dernede kan nikke genkendende til): »Meningsløse ritualer sætter kolorit på det offentlige liv, og folk er tvunget til at deltage i endeløse møder, demonstrationer, kongresser og konferencer, hvor hverken arrangørerne eller deltagerne reelt tror på det, de siger eller gør. Dette foregår, fordi støttetilkendelser alene finder sted pga. de belønninger, sultanen [Ceaucescu] tilbyder til gengæld for loyalitet, samt af frygt for hans hævn« (Ivanov 2001:7).